

Marcel Duchamp: schaken of kunst?

Beschrijving

We zagen de naam van Marcel Duchamp al opduiken bij mijn bericht over [Controversiële Kunst](#). Minder bekend is dat hij ook van schaken hield. Zo zeer zelfs dat het onjuist zou zijn om te stellen dat hij schaken alleen maar als een hobby zag. Sommige kunstcritici denken dat schaken voor Duchamp nog belangrijker was dan kunst. De twee spraken hem op heel verschillende manieren aan. Hoe dan ook, Marcel Duchamp leek schaken vanuit een professioneler perspectief te benaderen dan kunst, althans wat betreft het creëren van kunst. Volgens hem verdiepte hij zich alleen in een creatief proces als er een nieuw idee was. Hoewel Duchamp altijd toegewijd was aan de Franse en Amerikaanse kunstwereld – hij hielp bij het organiseren van tentoonstellingen en steunde zijn vrienden – bracht hij een groot deel van zijn tijd door, zonder zich te richten op het maken van nieuwe kunstwerken.

Schaken was daarentegen altijd een onderdeel van zijn leven. Zelfs als Duchamp aan nieuwe kunstwerken werkte, wendde hij zich tussendoor tot schaken. Hij las erover, speelde correspondentieschaak en nam deel aan toernooien.

Het begin van de passie voor schaken

Marcel Duchamp leerde schaken van zijn broers; ze speelden onderling in de weekenden. Duchamp was toen vooral bezig met zijn kunst. Hij probeerde zijn weg te vinden in de kunstwereld van Parijs. Hij was ook op zoek naar zijn eigen artistieke stijl. Hoewel Duchamp destijds alleen voor zijn plezier schaakte, vond hij toch een manier om zijn twee passies te verzoenen door schaakpartijen af te beelden in zijn schilderijen.

In 1910 schilderde Duchamp *The Chess Game*, een groot werk waarop zijn twee broers schaakten met hun vrouwen op de voorgrond.

Een jaar later stapte hij over op een compleet andere artistieke stijl en maakte *Portrait of Chess Players*. Het schilderij toont opnieuw zijn broers die schaken en was niet alleen uniek qua stijl. Dit keer schilderde Duchamp verschillende profielen vanuit verschillende hoeken met behulp van een kubistisch kleurenpalet. Tussen de profielen zien kijkers schaakstukken die de mentale projecties van het spel vertegenwoordigen. Het idee achter dit schilderij was heel anders dan dat van het eerste schilderij, waarop zijn broers schaken. Dit werk was bedoeld om het denkproces tijdens het schaken over te brengen.

New York en Buenos Aires

Duchamps passie voor schaken werd sterker toen hij naar *New York* verhuisde. Tegen die tijd had hij het schilderen al opgegeven en begon hij te werken aan zijn beroemde werk *The Large Glass*. Bij de *Arensberg Circle* ontmoette hij andere schakers, van wie sommigen deelnamen aan professionele toernooien. Ze speelden bijna elke avond schaak en Duchamp werd er steeds beter in. In *Buenos Aires* werd het nog serieuzer, ook al had Duchamp niemand om mee te spelen. Dit was echter geen probleem, want hij ging zich toeleggen op schaakliteratuur. Hij besteedde al zijn tijd aan het bestuderen van de partijen van andere kampioenen, met name de partijen van *Capablanca*. Naar verluidt creëerde Duchamp in Buenos Aires een driedimensionaal schaakspel van hout. Hij ontwierp de stukken zelf, behalve de paarden, die door een ambachtsman waren gesneden. Duchamp raakte snel geobsedeerd door schaken. *Calvin Tomkin* stelt in *Duchamp: A Biography* dat *Yvonne Chastel*, die met de jonge schaakspeler naar Buenos Aires reisde, genoeg kreeg van zijn obsessie, haar koffers pakte en terugkeerde naar Frankrijk, waarbij ze de gepassioneerde speler alleen achterliet.

Marshall Chess Club

Na zijn terugkeer in *New York* raakte Duchamp betrokken bij verschillende artistieke activiteiten, waaronder het maken van een driedimensionale film met *Man Ray*. Toch interesseerde niets hem zo erg als schaken. Hij sloot zich aan bij de *Marshall Chess Club*, die in 1915 werd opgericht en nu een van de oudste schaakclubs van *Amerika* is. Hij speelde bijna elke avond schaak in de club, meestal tot drie uur 's nachts. Hij speelde zelfs tegen *Frank Marshall*, de oprichter van de schaakclub en een Amerikaans schaakkampioen, en won twee partijen.

Marcel Duchamp schreef de volgende woorden aan *Jean Crottihs*, zijn zwager, rond de tijd dat hij lid werd van de Marshall Club: *Wat betreft schaken? Geweldig, geweldig! Ik speelde veel in gelijktijdige wedstrijden die Marshall hield, waarbij ik op 12 borden tegelijk speelde. En ik won mijn wedstrijd 2 keer. [?'] Dit is natuurlijk het deel van mijn leven waar ik het meest van geniet. [?'] Ik sta op het punt om een nieuwe vorm van schaakspellen op de markt te brengen. [?'] Ze worden gemaakt van gegoten gips gemengd met lijm, waardoor ze net zo stevig worden als houten stukken.*•

Opnieuw vond Marcel Duchamp een manier om zijn twee grootste genoegens te combineren: kunst en schaken. Zijn schaakset moest een uniek ontwerp en kleurcodering hebben. De kleuren zouden dienen als visuele herinneringen aan de strategische kracht van elk stuk. Duchamp geloofde dat spelen met een chromatische set heel anders zou zijn dan spelen met zwart-witte stukken. Het lijkt er echter niet op dat Duchamp dit idee in gang heeft gezet, althans, er is nooit een gevonden.

Een pad naar professioneel schaken

Op een gegeven moment besloot Marcel Duchamp dat hij professioneel schaker wilde worden. Hij bracht enige tijd door in *Brussel*, waar hij voor het eerst een serieus schaaktoernooi speelde tegen enkele van de beste lokale spelers. Daarna speelde hij in *Rouen* bij de *Cercle Rouennais des Échecs*. Hij maakte ook deel uit van het team van *Nice* dat aan de *Riviera* speelde. In 1924 speelde hij schaak met *Man Ray* in *Entrée*, een korte film geregisseerd door *René Clair*. Een jaar later ontwierp hij de poster voor het derde Franse schaakkampioenschap. Datzelfde jaar riep de Franse schaakbond hem uit tot schaakmeester.

Zijn carrière als schaker bereikte een hoogtepunt tijdens het internationale toernooi van 1930 in Parijs, toen hij speelde tegen enkele van de werelds beste spelers, waaronder *Xavier Tartakower*. Duchamps eerste vrouw, *Lydie*, leek geen bezwaar te hebben tegen de passie van haar man voor schaken. Op een avond, toen Marcells obsessie haar geduld toch te boven ging, lijmden ze zijn schaakstukken aan het bord.

Gedurfd in kunst, voorzichtig in schaken

Hoewel je van Duchamp zou verwachten dat hij net zo innovatief, experimenteel en gedurfd was in zijn schaken, was dat helemaal niet. Integendeel, hij was een zeer voorzichtige speler. Na een interview met Duchamp verklaarde *Le Lionnais*: *“Duchamp paste absoluut klassieke principes toe, hij was sterk in theorie – hij had schaaktheorie bestudeerd in boeken. Hij was erg conformistisch, wat een uitstekende manier van spelen is. In schaken is conformisme veel beter dan anarchie, tenzij je een Nimzowitsch bent, een genie.”*

Pas toen hij voor zijn eigen plezier ging spelen, zonder deel te nemen aan toernooien, ging Duchamp vrijer spelen. Begin jaren dertig vond de kunstenaar een andere manier om zijn liefde voor schaken uit te drukken. Hij begon te werken aan een schaakboek samen met de schaaktheoreticus *Vitaly Halberstadt*. Het boek werd in 1932 gepubliceerd met de titel *Opposition and Sister Squares Are Reconciled*.

Marcel Duchamp speelde zijn laatste Olympiade in 1933, toen hij Frankrijk vertegenwoordigde op de *Folkestone Chess Olympics*. Tegen die tijd had hij het spelen van toernooien en het idee om professioneel schaker te worden al opgegeven. In plaats daarvan werd hij aanvoerder van het Franse team in de *Eerste Correspondentie Olympische Spelen* en begon hij schaakcolumns te schrijven voor een tijdschrift.

Hieronder een van zijn partijen op de *Folkestone Chess Olympics*:

Je dient JavaScript te activeren om de weergave van een schaakpartij te optimaliseren.

Reünie: Marcel Duchamps laatste optreden

De beroemde Amerikaanse componist *John Cage* en Marcel Duchamp ontmoetten elkaar in de jaren 40. Het duurde echter tot de jaren 60 voordat de twee dicht bij elkaar kwamen. Toen Duchamps gezondheid verslechterde, zocht Cage zijn gezelschap op en vroeg de grootmeester om hem te leren schaken. Schaken was de reden waarom John Cage een constante aanwezigheid werd tijdens Duchamps laatste drie levensjaren.

In 1968 nodigde Cage Duchamp uit om op het podium te schaken. Duchamps vrouw, *Teeny*, vergezelde hen tijdens een muzikaal optreden waarin ze een potje schaak moesten spelen. Maar dat was geen gewoon schaakspel! Het schaakbord was bedraad, dus elke zet die ze deden activeerde verschillende geluiden. Het optreden heette *Reunion*. Het schaakspel werd gewonnen door John Cage, wat hun laatste partij samen markeerde. Marcel Duchamp stierf later dat jaar.

Marcel Duchamp (r) en John Cage spelen schaak, gadeslagen door Duchamp's vrouw Teeny

Datum aangemaakt
2025/01/26